

romantike. Če že ni hotel deliti gradiva po slogih, kot je udomačeno v umetnostni zgodovini sploh, naj bi ga razdelil rajši po splošno kulturnih periodah, torej n. pr.: 1. do reformacije, 2. reformacija, 3. protireformacija itd. Tudi delitev po političnem razvoju bi bila mogoča, vedno in vselej pa bi bil potreben enoten, dosleden kriterij.

»Oris« je prvi poskus sistematičnega dela o slovenski umetnostni zgodovini in zato ne more biti popoln. Če pravilno ugotovimo, kaj je predmet slovenske umetnostne zgodovine — razložil sem stvar zgoraj —, se pojavi ogromno gradivo. To gradivo pa danes še ni zbrano, ni opisano niti inventarizirano. Raztreseno je ne le po slovenskem ozemlju od beneške Slovenije do Krke na Koroškem (stolnica v Krki), ampak po celi Furlaniji, v Benetkah, celo v Rimu, po nemškem Podonavju (Dunaj, Monakovo itd.), tudi po češkem (Major, Kraker) in Hrvaški (Mencinger, Albertal). Zato je »Oris« le torzo, le prvi razgled z nizkega griča po slovenski umetnostni zgodovini. Dr. Stelè pa je obdelal gradivo in razvoj pravzaprav le na Kranjskem in kolikortoliko tudi na Štajerskem, v Prekmurju pa le gotiko. Koroško, kjer bi bilo raziskati še posebno gotiko in gotske rezbarje, ki so imeli svojo posebno šolo ravno na Spodnjem Koroškem tja do srede Štajerske, kjer so delali slovenski stavbarji kot Kolnik in kiparji kot Molj, je skoro čisto izpustil, omenil je edinega Pernharta (Pirnata) iz 19. stol. Izpustil je tudi Primorsko in beneško Slovenijo, kjer so se že za renesanse rodili veliki umetniki slovenskega pokolenja, omenil ni niti Tomince iz 19. stoletja, ki je delal tudi v Ljubljani. »Veliko Slovenijo« t. j. umetnike, ki so živeli in delali na tujem bodisi med Italijani (Schiavoni), bodisi med Nemci (oba Janša, Šega, Lindar, Dolinar, Hribernik, Kavčič itd.) in med Čehi (Major, Kraker), je prezrl. Tudi ni omenil Misleja, prednika Robe, ki je umrl v Ljubljani in zapustil domačemu mestu svoja dela, pozabil je n. pr. tudi Fr. Ks. Zajca, kiparja iz Wolfove dobe, dočim je med modernimi navedel večasih precej brezpomembna imena.

Ni resnica, da bi Slovenci ne imeli prave renesanse, kot trdi »Oris«. Renesansa je živela tudi pri nas; sicer ne toliko v slikarstvu kot v stavbarstvu. Koliko naših gradov je n. pr. renesančnih, pa tudi meščanskih hiš. Ljubljanski rotovž n. pr., ki ga je zidal Slovenec Maček, je vendar prelepo renesančno delo. Tudi v baroku omenja »Oris« premalo stavbarstva, ki se je obenem razen po cerkvah razvilo tudi po graščinah in meščanskih hišah.

Med impromptom poudarja dr. Stelè zlasti Palmove slike. Trdi se pa, da je celo Tizian sam slikal v Senožečah za grofovsko galerijo. Pri nas so dela Jakoba Contierija Patavina pri Sv. Jakobu v Ljubljani, Filipa cav. di Giorgio pri ljubljanskih frančiškanih in Bog ve kaj še vse, ki je vplivalo na naše poznejše umetnike.

Popraviti bi bilo tudi treba trditev »Orisa«, da je postalo pri nas (dr. Stelè misli pravzaprav Kranjsko, ne pa slovensko ozemlje!) slikarstvo popularno z Layerjem. Zelo popularno, t. j. da

je našlo velik odmev, je postalo slikarstvo na slovenskem ozemlju že vsaj z Mencingerjem, ki ni zapustil nič manj kot 400 slik, izvršenih po naročilih.

Kako napačna je dr. Stelétova trditev o »slovenstvu« v umetnosti, dokazuje dejstvo, da so ravno v času, ko naj bi baje »slovenstvo« v umetnosti šele prodrlo, t. j. v 19. stol., kar naenkrat začeli nastopati tuji in celo zelo malo vredni stavbarji, ko je pa arhitektura v resnici najvažnejša panoga upodabljajoče umetnosti. Nasprotno pa so bili slovenski stavbarji v prejšnjih stoletjih tudi na domačem teritoriju enako vredni slikarjem (Meister Jurko, Albertal, Maček). Če bi nastopilo »zavedno« slovenstvo šele v 19. stoletju v umetnosti, bi se moralo pojaviti v vseh panogah. Zato se slikarska struja v prvi polovici 19. stoletja ne more smatrati kot specifičen pojav rase, ampak samo kot sopojav političnih stremeljenj.

Ilustracije, ki so priložene »Orisu« so hvale vredne; najboljši so posnetki baročnih oltarjev in pa stvari iz gotike, ki so pri nas najmanj znane. Seveda se tudi ilustracije nanašajo le na Kranjsko ter je celo s Štajerske le par stvari. Slikarstva bi smelo biti iz baroka in rokokoja več ter bi bilo izbrati predvsem reprezentativne stvari kot je n. pr. objavljena Jelovškova »Madona«. Tudi Langus je slikal zanimive portrete kot je Josipina Urbančičeva, Stroj, sijajni portretist in manj cerkveni slikar, bi naj bil zastopan s kakim portretom, Layerjev sv. Lovrene, ki je brez kvalitete, naj bi izostal. Baročnega kiparstva ni med ilustracijami. Dr. Stelè je zbral pač, kar je sploh mogel in kar je bilo na razpolago, podal pa je tudi v ilustracijah vsaj delni pregled.

Pisatelj »Orisa« je prvi, ki je vzel v svoji stroki v roko kladivo za visoko stavbo naše kulture. Brez »Orisa« bi slovensko ljudstvo in razumništvo še danes ne moglo imeti niti približne slike umetnostnega snovanja slovenstva. Dr. Jos. Regali.

Zbornik za umetnostno zgodovino je dovršil lantsko leto svoj tretji letnik. V prilogi je nadaljeval Fr. Stelè topografski popis umetnostnih spomenikov kamniškega okraja. Končan je popis mesta Kamnika, sledijo Stari grad, Perovo, Podgorje in Tunjice.

Med razpravami se bavita z važnimi vprašanji splošne umetnostne zgodovine Cankarjeva Razmerje krščanstva do umetnosti v Tertullianovi dobi in Molétova Študije o razvoju v antiki. Največ pa je prispevkov za zgodovino domače umetnosti, tako Spomini Iv. Franketa in Ivane Kobilce, ki jih je zapisal St. Vurnik, Naši stavbarji minule dobe, ki jih je zbral V. Steska, Krajinski slikar Markež Pernhart, ki je gradivo o njem zbral Fr. Kotnik, in Gotsko stensko slikarstvo na Kranjskem, kjer Cankar poroča o Stelétovem spisu s tem naslovom v Buličevem zborniku. Ta razprava mu je povod za načelno razglabljanje o nekaterih osnovnih pojmih, katerih razbistritev je važna za našo umetnostno zgodovino. To sta najprej pojma idealizem in realizem in tozadevni značaj našega materiala. Tu so

Cankarjeva izvajanja tako jasna in nepobitna, da jih je treba brez ugovora sprejeti. Kar se tiče neposrednih italijanskih vplivov na naše slikarstvo v 15. in 16. stol., je Cankarjevo principiarno stališče gotovo pravilno, glede posameznih v Steletovi študiji navedenih slučajev pa bo pač treba počakati podrobne ugotovitve. — Na koncu pa Cankar obširno razpravlja, v koliko in v kakem smislu smo upravičeni govoriti o renesansi v našem umetnostnem razvoju. Važna je pri tem ugotovitev jake stilske zarezke ok. l. 1500, ki je v zvezi z istočasnim prerodom nemškega slikarstva; vprašanje pa, s kakim pojmom naj označimo to, kar sedaj sledi in kar Stelē še prišteva gotiki, ostane tudi naprej še odprto, kajti izraz renesansa, s katerim je zvezan čisto določen razvojni štadij italijanske umetnosti, se nam zdi dvoumen, če mu ne dodamo pridevka »severna«. Vsaj do 1550 bi se za provincialno umetnost kot je naša s popolnim uspehom dal vzdrževati izraz pozna gotika; ta izraz tudi mnogo bolje označa razmerje te umetnosti do predhodne dobe in pa do one, kakor jo najdemo pri nas o Hrenovem času in jo označajo bistveno poteze renesanse. — Zbornik prinaša dalje stalne rubrike s poročili o varstvu spomenikov, Narodni galeriji in Umetnostno-zgodovinskem društvu. M. Marolt pa priobčuje bibliografijo vse umetnostne literature v Jugoslaviji. Frst.

Alojzij Gradnik: **Pisma**. V les vrezal Božidar Jakac v Ljubljani, 1924. Ta svojevrstna grafična in umetniška publikacija vsebuje 8 originalnih lesorezov Božidarja Jakca. Ti lesorezi niso samo ilustracije, ampak tudi poskus, združiti ilustracijo in ilustrirani tekst — 8 Gradnikove pesmi — v optično in dekorativno celoto. Nekaj podobnega je poskusil na svoj način pri nas že France Kralj s svojim Kraljem Matjažem, samo da je izhodišče pri Jakcu bistveno drugo. Kralj je komentiral tekst z risbo, pisavo je podredil ritmu vsebinske dinamike in ustvaril problematično delo, napram kateremu naša javnost ni našla objektivnega stališča; Jakac je ustvaril iz teksta in slike dekorativno enoto, katere s te strani ni težko razumeti, na drugi pa je samo prepelnil Gradnikovo poezijo na svoj način, tako da njegova ilustracija ni komentar h Gradnikovem stihom, ampak le melodija, ki je ob njih zabrnela v Jakčevi duši. Jakac je ob Gradniku ustvaril samostojno pesniško delo, kateremu so Gradnikove besede samo substrakt, zunanje izhodišče in se čitajo kot komentar k Jakčevemu delu, potreben onemu, ki njegovega umetniškega jezika ne razume. To, kar je Jakac ustvaril, je sicer književna dekoracija, vendar pa to ni risba ali slika, ampak sama čista lirika, ki se izraža s pomočjo kontrastiranja črnih in belih lis. Abstraktna grafika, ustvarjena v okviru naravnih možnosti lesorezne tehnike! Ne računajoči duh, ampak čuvstvo, ki ustvarja po posebnih zakonih, je ustvarilo te liste. Vzporedno s tekstom se stopnjuje sila izraza teh listov. Uvod tvori tiho sanjavo razpoloženje mesečne noči, v kateri sameva ob ograji samotna rastlina. Variacija tega motiva

spremlja prvo pesem, hrepenenje je izraženo s tako silo, da ti te črte zabrne kot napeta struna. Potem pa pet stadijev bolesti osamljene, ki preko spoznanja, da brez dragega ne more živeti, in disharmonije predzadnjega lista privedejo do velike geste darovanja zaključnega lista. Posebno značilni za Jakčevo hotenje in posebno močni v izrazu so listi: *Že pozna je noč...*, *Nikoli morda več mi ne bo moči te videti...*, *Smrt?...* Če drugega življenja ni...

S to knjižno publikacijo je naša upodabljalna umetnost dozorela do lirike, do umetnosti, ki je vsa prožeta z doživetjem in občutjem, katerega izliv je njena forma. Frst.

Jadranski almanah za leto 1924. Uredil Janko Kralj, na svetlo dala Naša založba v Trstu. Naslovno stran je narisal Lojze Špacapan. J. A. je posvečen predvsem informaciji, oziroma vsakoletni bilanci kulturnega življenja primorskih Slovencev. Leposlovje zastopa samo par pesmi (Fr. Žgur, Vl. Nazor, J. Lovrenčič) in novela Skrivnostna višina Franceta Bevka. Almanah uvajata uvodna beseda z naslovom Solnčnemu domu, ki jo je spisal očitno urednik in programatorično razglabljanje Ivana Rejca Temelji in smotri narodnemu delu. Po urednikovi besedi je ena glavnih nalog primorskih Slovencev v sedanosti, »da predejo naprej zlato nit slovenske kulture, da uživajo zlahtni sad slovenske govorice, in da tako ohranijo božjo dediščino vse dotlej, ko dvigne njihova zemlja h solcu v bridkosti povečani obraz«. Almanah pa hoče očitno biti ob zasledovanju tega cilja periodično ogledalo, kaj je bilo storjenega v tem smislu. — Vse pozornosti vreden je v ti zvezi Rejčev članek, ki se ob alternativni ali krščansko delo za narod ali narodno delo brez nujnega ozira na krščanstvo odloči za prvi program, izhajajoč iz religiozno-etične naloge, ki se je v polpreteklosti prav izrazito utelesila v slovenskem narodu. — V informativnih člankih nas seznanjajo z razvojem Verskih organizacij (M. Brumat), Prosvetne zveze (F. Terčelj), Prosvete (L.), Ženskega gibanja v Jul. krajini (M. M.), Glasbenega življenja v l. 1923 (V. Vodopivec), Dijaške matice, Zveze slovenskega učiteljstva, Zadrुžne zveze v Trstu (J. Agneletto) in Zadrुžne zveze v Gorici (D. Doktorič). J. Rustja se bavi z novimi političnimi razmerami z ozirom na primorskega kmeta, J. Ušaj razpravlja o sadjarstvu, Š. podaja Tržaško statistiko, dr. H. Tuma pa je napisal članek Naše planine. Priznati mu moram, da je prikupno napisan. Kako je z jezikoslovnimi tezami njegovimi, o tem se bode morali izjaviti strokovnjaki, konstatiram samo, da gre metoda njegova za tem, da na podlagi planinskih krajevnih imen, po imenih planšarskih orodij in oprave opraviči tezo, da je gospodarstvo slovenskih planin izrastlo izvirno iz ljudstva samega in so torej one z ljudstvom vred avtohtone. Sledove slovenskih avtohtonih planin je mogoče zasledovati po vseh Alpah do zahodnih francoskih, dočim je vpliv tujih prvin na domače planine minimalen in se tuja krajevna planinska imena dajo zaslediti